

עיונים לשבת פרשת מטות מסעי עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבירה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבירה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

התרת נדרים ושבועות

הרב שאולי גרינפלד

עסק בשאלה, מדוע בכלל פרשת נדרים נאמרת אל 'ראשי המטות', ולא באופן ישיר אל בני ישראל. וענה על כך הרמב"ן:

"וטעם 'וידבר משה אל ראשי המטות', כי אין צורך ללמד לכל בני ישראל שהאב והבעל יכולין להפר נדרי עינוי נפש, ואולי צריך להעלים אלה החוקים מהם, שלא ינהגו קלות ראש בנדריים, אבל לחכמי ישראל ראשי שבטיהם לימד המשפט".

הרמב"ן מסביר שאפילו את הלכות הפרת נדרים של הנשים והבנות, ראוי 'להעלים', כדי שלא יקלו ראש בנדריים, ואם כן כל שכן שאת הלכות התרת נדרים של הגברים צריך להעלים, כדי שלא יקלו ראש בנדריים.

האם הכל מקרה שאדם בא לפני החכם, יוכל החכם להתיר נדרו? אומר הרמב"ם⁶:

"אין פותחים בנולד. כיצד? נשבע שלא יהנה בפלוני, ונעשה סופר העיר, הואיל ולא ניחם על שבועתו- אין פותחין לו בדבר זה... אבל אם ניחם הוא מעצמו מפני הנולד, ונהפכה דעתו- מתירין לו, וכן כל כיוצא בזה".

ביאור הדברים:

בכדי שהחכם יוכל להתיר את הנדר, נדרשים מהנודר אחד משני תנאים: חרטה או פתח.

חרטה פירושה, שאדם מתחרט על כך שהוא בכלל נדר. למשל: ראובן נדר שלעולם לא יכנס לביתו של לוי, כיון שהיה בטוח שלוי הוא אדם גס רוח ומעצבן.

פרשת מטות, פותחת¹ באיסור על הנודר או הנשבע לחלל את דברו:

"איש כי ידר נדר לה', או ישבע שבועה לאסור אסור על נפשו, לא יחל דברו, ככל היוצא מפיו יעשה".

הפסוקים מאריכים באפשרות להפר את נדריהן של הבת והאשה, אך בעניין נדרי האיש, לא מוזכרת בכתוב שום דרך להתיר את הנדר. אך בכל זאת, חכמינו זכרונם לברכה, לימדו אותנו שאפשר להתיר נדרים, וכמו שכתב הרמב"ם²:

"מי שנדר וניחם על נדרו, הרי זה נשאל לחכם ומתירו. ודין התר נדרים כדין התר שבועות, שאין מתיר אלא חכם מובהק או שלושה הדיוטות במקום שאין חכם".

המשנה בחגיגה³ מפליגה בהתעלמות הפסוקים שהאפשרות להתיר נדרים, ואומרת:

"היתר נדרים פורחין באויר, ואין להם על מה שיסמכו".

וכן כתב הרמב"ם⁴:

"ודבר זה⁵ אין לו עיקר כלל בתורה שבכתב, אלא כך למדו ממשה רבינו מפי הקבלה שזה שכתוב 'לא יחל דברו' שלא יחלל הוא בעצמו דרך קלות ראש בשאט נפש... אבל אם ניחם וחזר בו- חכם מתיר לו".

מדוע באמת לא כותבת התורה בגלוי את האפשרות להתיר נדרים, ומשאירה זאת בדרך רמז וקבלה?

נראה, שהתשובה לכך נמצא בדברי הרמב"ן. הרמב"ן

לבסוף 'עקיבא הרועה' נהיה רבי עקיבא. כיון שכך, התיר בן כלבא שבוע את נדרו, ונתן להם מחצית מרכושו. וכך מספרת הגמרא ששאל רבי עקיבא את חמיו: האם נדרת על דעת שחתנך אדם גדול? ענה בן כלבא שבוע: לא הייתי נודר אפילו היה יודע פרק אחד או הלכה אחת. וענה לו רבי עקיבא שהוא עצמו חתנו, והתיר לו את נדרו.

סיפור זה מעורר תמיהה: הרי למדנו עכשיו, שאין פותחין בנולד. והרי בזמן הנדר, רבי עקיבא היה באמת עם הארץ, ומה שנהיה אדם גדול, 'נולד' רק אחר כך, ואם כן כיצד ניתן היה להתיר את הנדר?

שאלה זו, עמדה בפני התוספות שם⁸, וכך תירצו:

"ויש לומר דהכא לא חשיב נולד, כיון שהלך לבי רבי⁹, דדרך הוא בהולך ללמוד שנעשה אדם גדול".

התוספות תירצו, שמה ש'עקיבא הרועה' הפך לרבי עקיבא- אין זה נחשב נולד, שכיון שהלך לבית המדרש כדי ללמוד תורה, הדבר הצפוי והטבעי הוא שיצא משם תלמיד חכם גדול!

תירוצם של תוספות, מצריך ביאור: הרי סוף סוף, באותו זמן של הנדר, רבי עקיבא עוד לא היה אדם גדול, ואם כן מה בכך שהוא בדרך להיות אדם גדול?

ביאר מרן ראש הישיבה והרב הראשי לישראל, הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא¹⁰:

"מכיוון שדרכו של מי שהולך ללמוד, היא שהוא נעשה אדם גדול, הרי שכבר בתחילת הליכתו ללמוד הוא מוגדר כאדם גדול, ואין זו מציאות שנולדה אחר כך. עצם השאיפה שלו הופכת אותו להיות אדם גדול".

מרן ראש הישיבה תירץ, שבדברי התוספות רמוז יסוד גדול: אדם גדול, הוא לא רק מי שהוא כבר תלמיד חכם. גם מי שעדיין לא למד, אבל הוא שואף ורוצה להיות תלמיד חכם, וכבר הלך לבית המדרש כדי ללמוד- גם הוא כבר נקרא אדם גדול!

חזק חזק ונחזק!

לאחר זמן, ראובן גילה שהאמת היא שלוי הוא אדם נחמד מאד, וסתם בטעות הוא חשב אותו לגס רוח ומעצבן. הרי שדעתו של ראובן על לוי השתנתה, וראובן מתחרט על כך שהוא בכלל נדר. זוהי 'חרטה'.

'פתח' הינו דבר שאם הנודר היה חושב עליו, הוא לא היה נודר. למשל: ראובן שונא לימונים, ולכן הוא נדר שלא יהנה יותר מלימונים. באותו זמן, ראובן לא זכר שאחיו מגדל עץ לימון בגינה שלו, והוא יעלב מאד כשהוא ישמע שראובן אחיו נדר הנאה מהלימונים. אם ראובן היה חושב על עץ הלימון של אחיו- הוא לא היה נודר, למרות שנאתו הרבה ללימונים. זהו פתח. ראובן לא התחרט על הנדר, שהרי הוא עדיין שונא לימונים ורוצה לנודר מהם, אלא שהיה נמנע מהנדר אם היה זוכר את עץ הלימון של אחיו.

בהלכה שהבאנו, הרמב"ם לימד אותנו, ש'אין פותחים בנולד'. נולד הכוונה דבר חדש, שלא היה קיים בזמן הנדר. למשל: ראובן נדר מלימונים, כמו שסיפרנו. שבוע אחר כך, אחיו של ראובן קנה גינה עם עץ לימון. אם ראובן היה יודע שאחיו יקנה עץ לימון, הוא לא היה נודר. זה נקרא 'נולד', ואי אפשר להשתמש בזה כ'פתח' להתיר את הנדר, כיון 'שאין פותחים בנולד'.

ומוסיף הרמב"ם ומלמד אותנו, שלפעמים הנולד, יכול לגרום לחרטה. למשל, ראובן סומך על ההחלטות של אחיו בכל דבר, שהרי הוא יודע שאחיו הוא אדם חכם מאד. ראובן נדר מלימונים, כי היה בטוח שלימון מזיק לגוף. לאחר שבוע, כשאחיו של ראובן קנה עץ לימון, ראובן בעקבות כך התחרט, ועכשיו הוא כבר חושב שלימון טוב לגוף, שהרי אם לימון לא היה טוב לגוף- אחיו לא היה קונה עץ לימון. והרי שה'נולד' גרם ל'חרטה', ואפשר להתיר על פיו את הנדר.

הגמרא בכתובות⁷ מספרת על כך שבן כלבא שבוע נדר שלא יתן לבתו רחל ולחתנו עקיבא הרועה, שום דבר מממונו הרב, כיצד שהוא כעס מאד על כך שבתו נישאה לעם הארץ.

8 ס"ג. ד"ה אדעתא.
9 בירב - בית המדרש.
10 מורשה, שיחות למועדים, עמוד כ"ו.